

хто вчиняє насильство, та тих, хто стає його жертвами. Розкривається у двох основних видах прояву: булінгу і мобінгу. Їх принципова різниця полягає у кількісному складі суб'єкта терору: булінг вчиняється одноосібно, мобінг (англ. mob – натовп) вчиняється групою осіб. Спільною та основною класифікаційною ознакою булінгу і мобінгу визнається систематичність їх вчинення.

Різновидами мобінгу і булінгу є *хейзинг* (ритуальні насильницькі обряди посвяти у члени певної групи з метою підтримки в ній визначеної ієрархії. Його практикують у закритих інституціях (інтернатних закладах, гуртожитках), окремих малих групах та субкультурах), *кібермобінг* та *кібербулінг* (поширення про жертву компрометуючої інформації та її недоброзичливого публічного обговорення посередництвом сучасних засобів комунікації – мережевих систем, мобільних телефонів, інших комп'ютерних технологій).

Жертвами булінгу та мобінгу стають як аутсайдери колективів, так і найбільш яскраві, сильні особистості – їхня інакшість і самість. Ініціаторами — ті, хто має високий рівень домагань і потребу бути у центрі уваги, не визнають компромісів, мріють бути лідерами. Типовою характеристикою учасників мобінгу та булерів є те, що вони періодично змінюють об'єкти свого цькування. Соціальна структура явища складається з трьох елементів: переслідувача (групи чи окремого булера), жертви і спостерігачів. Всі вони є його співучасниками.

Основними механізмами розвитку булінгу і мобінгу визначаються: заздрощі, конкуренція, страх, неприйняття інакшості, бажання підкорити іншого власній волі, витіснити когось із групи (колективу), принизити. Основними засобами — штучно створені інтриги, пліткування, донесення до значимих осіб у групі неправдивої і спеціально викривленої інформації, поширення безпідставних чуток, систематична публічна критика і осмикування, необ'єктивно низька або негативна оцінка процесу діяльності або ж виконаної роботи, умисне замовчування чи невизнання досягнень і успіхів, маніпулювання, залякування, сексуальні домагання, ігнорування, соціальна ізоляція. У такий спосіб відбувається формування у жертви образу невдахи, некомпетентної чи просто поганої людини, блокування ініціатив, налаштування проти неї інших. Втягування у роль жертви відбувається шляхом провокації.

БУЛІНГ (від. англ. bully – залякування) — соціально-психол. явище, яке характеризує деструктивну взаємодію, спрямовану на усвідомлене насилля над слабшими, нездатними себе захистити; підтип агресії, який може приймати різні форми вияву (фізичні, словесні); психол. терор. Детерміноване особливостями розвитку соціокультурної ситуації і особистісними характеристиками тих,

Вперше проблему Б. на національному та законодавчому рівнях підняли у Швеції (80-ті роки ХХ ст.). Першу експериментальну програму щодо боротьби з цькуванням у норвезьких школах запропонував Д. Ольвеус (1982—1984 рр.). У країнах Євросоюзу та США дедалі частіше встановлюють зв'язок між проявами шкільного насильства і схильністю до радикальних дій та участі в екстремістських рухах.

З метою профілактики явища в Україні прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (2019), яким передбачено за вчинення дітьми Б. громадські роботи чи накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють. Зміни щодо протидії Б. внесено також до спеціальних законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту». Зокрема, в Законі України «Про освіту» передбачено обов'язок: засновника закладу освіти вживати заходів для надання соціальних та психол.-пед. послуг здобувачам освіти, які вчинили Б., стали його свідками або постраждали; керівникам закладів освіти створювати умови безпечного освітнього середовища, вільного від насилля; закладам освіти забезпечувати на своїх веб-сайтах відкритий доступ до правил поведінки здобувача освіти в закладі освіти, плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію Б., порядку подання та розгляду заяв (з дотриманням конфіденційності) про випадки Б.

від здобувачів освіти, їх батьків. Чинним законодавством також захищено право пед. працівників на захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі Б., дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю. У межах співпраці Міністерства освіти і науки та проекту відкритих онлайн-курсів «Prometheus» розроблено та упроваджується відкритий онлайн-курс для освітян з протидії Б. у закладах освіти. На профілактику явища спрямована також Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей» (кер. авт. кол. І. Д. Бех).

Літ: 1. Алексеенко Т. Ф. Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості // Шлях освіти (2012). № 2. С. 12—16. 2. Алексеенко Т. Ф. Мотивація, механізми і вікові передумови формування соціальної поведінки особистості в групі // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. (East European Scientific Journal). Warszawa, Polska. 2016. № 6. С. 10—14. 3. Olweus D., Limber S., & Mihalic S. (1999). Bullying prevention program. In D. © Copyright 2013 Child Trends – All Rights Reserved. Page 7. Elliott (Series Ed.). 4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» // Відомості Верховної Ради. 2019. № 5. ст. 33. 5. Закон України «Про освіту», зі змінами // Відомості Верховної Ради (2017). № 38—39.

Т. Ф. Алексеенко